

Ernő Szép
LJUDSKI ZADAH

Ernő Szép

LJUDSKI ZADAH

S mađarskoga prevela
Kristina Peternai Andrić

Zagreb, 2019.

disput

USTANITE

Bio je 20. listopada, šesti dan Szálasijeva¹ režima, u pet i trideset (ujutro) gospodin T., zapovjednik stanova, podigao me iz najslađih snova:
– Ustanite. Ustanite, molim.

Ne mogu reći da sam bio presretan tim pozivom na buđenje jer sam noć prije po navici čitao do jedan ili pola dva. Još se nisam ni oslonio na laktove a moje su dvije sestre već stajale pokraj kreveta, zapravo kauča, smiješeci se:

– Ne trebaš se ništa brinuti. To će biti samo još jedna prozivka.

Zapovjednik stanova već je odjurio jer se i on trebao pripremiti.

Bili smo pozvani na židovsku prozivku 1. listopada. Vojni liječnik, koji me je prepoznao, nagnuo se da mi pogleda oči i promatrao ih oko dvadeset sekundi prije nego što je dijagnosticirao upalu, dodao još i srčanu slabost i time mi osigurao tromjesečnu odgodu, do 1. siječnja. Tko zna što će dotad biti s ratom.

Zapovjednik zgrade, gospodin K., također je pokucao na vrata da provjeri jesam li ustao. Oprostite, ali sva gospoda židovskog podrijetla moraju se poricati u predvorju. U roku od trideset minuta. Trebamo ponijeti hrane za dva dana. Oprao sam se od struka naviše, moj mlađi brat me obrijao (i on je trebao poći), zatim sam popio šalicu biljnog čaja² te pojeo krišku kruha (tad nismo imali maslaca) i oko šest šljiva. Sestre su nam vrtoglavom brzinom spakirale na-

¹ Ferenc Szálasí (1897-1946), vojnik i političar koji je u posljednjim danima Drugoga svjetskog rata bio fašistički vođa Mađarske (op. prev.).

² Riječ je zapravo o zamjenskom napitku za čaj, napravljenom od sušenog lišća kupine ili višnje.

prtnjače i pomogle nam da ih podignemo na ramena, ja sam uzeo štap i lagan pokrivač. Silazeći s četvrtog kata, popušio sam i cigaretu te smo, s nekoliko minuta zakašnjenja, obojica bili dolje. Ondje u predvorju bilo je već oko trideset pet onih sa zvijezdom, stajali su u nejasnoj formaciji okrenuti prema ulazu, više ili manje natovareni, poneki su nosili ogromne ruksake s mnogo džepova te još četiri ili pet manjih paketa i kutija što su im visjele iz ruku. Većina gospode bila je između pedeset i šezdeset godina, jedan ili dvojica ispod pedeset, dok su neki bili stari i šezdeset i pet, sedamdeset, sedamdeset i dvije godine. Na katu je zapovjednik zgrade jasno rekao da nema dobne granice, svi moramo poći. Stao sam u red pokraj gospodina B.-a, dragog čovjeka, direktora tvrtke. Sa svakom se minutom broj pristiglih stanara obilježenih zvijezdom povećavao. Mladić, koji je mogao imati sedamnaest godina, stajao je leđa okrenutih ulazu. U crnoj košulji, gologlav, bez prsluka ili sakoa, nosio je oko nadlaktice oznaku Strelastih križeva³ i futrolu za pištolj na novom žutom kožnom remenu. Objema rukama stiskao je jednu od onih starinskih, odvratno velikih pušaka čiji je kundak mirovao pritisnut čizmama. Bajuneta je bila nataknta, spremna za juriš. To nas je dijete gledalo nepomično, na izrazito neprijateljski način. Vrata su bila zaključana. Policajac, jednako mlad, jednako naoružan puškom i revolverom, stajao je uza zid na kojem je bio popis stanara. Gore na hodnicima, duž svih šest katova, kroz ogradu stubišta provirivale su žene i djeca. Nisu smjeli sići. Ovdje dolje zapovjednik zgrade i zamjenik zapovjednika zgrade, barun D. (obojica su kršćani), hodali su ovamo-onamo, ispunjavali sitne molbe; jedan od ovih sa zvijezdom gore je zaboravio cigarete, drugi britvu, treći nekakav lijek. Po sve su otišli gore. Niz stube se spuštao postariji gospodin, trгнуvši glavom, pogled je usmjario na nekog prijatelja (koji se usudio pogledati ga). Tom gestom obično pitamo: pa, što ti kažeš na ovo, prijatelju?

Barun D. već mi je šapnuo da četvorica mladića iz Strelastih križeva češljaju gornje katove kako bi provjerili da se netko nije sakrio. Silaze, još uvijek silaze jedan po jedan zaostali stanar obilježen žutom zvijezdom. Ima nas već oko pedeset. Neki šaptom razgovaraju, ali većina gleda u tišini i pognute glave.

Napokon smo valjda svi dolje. Sat na zidu pred ulazom pokazuje šest i dva-deset. Dolje koračaju i četvorica mladića opremljena vrpčama Strelastih križeva na rukavu, bajunetama i revolverima, a za njima ide i zapovjednik zgrade. Po-

³ Stranka Strelasti križevi (Nyilaskeresztes Párt), totalitarna nacionalsocijalistička stranka koju je osnovao Szálasi 1935. Godine 1939. na parlamentarnim izborima postiže velik uspjeh: osvojila je 900 000 glasova i imala 250 000 članova. Program stranke temeljio se na šovinizmu i antisemitizmu te na podupiranju deportacije Židova (op. prev.).

tom dvojica odlaze u sklonište, a druga dvojica liftom se penju na terasu. Na katu su ostala samo dva teška bolesnika koja nisu uopće mogla stajati na nogama. Najednom se mladić koji je čuvao stražu kraj ulaza stao derati na nekoga:

– Skinite te rukavice!

Na čelu linije jedan je gospodin navukao rukavice jer su mu se tanki konopci njegovih paketa urezivali u prste. Počeo je to objašnjavati tiho i strpljivim glasom, ali mladić je ponovno zagalamio na njega:

– Umukni!

Nastala je velika tišina. Začuo sam samo težak uzdah, dopirao je odnekud otraga.

Taj je mladić bio prilično zgodan. Sjajnu dugu kosu je zalizao, da je bio u civilu, mogao bi proći kao student umjetnosti. Pretpostavljam da je radio u tvornici; temperamentan, jedan od onih koji na nogometnoj utakmici galame do promuklosti. Možda nije bio loš mladić i samo su ga revolver, bajuneta i ideologija pretvorili u divlju zvijer. Podignuo je glavu i zaurlao prema nama:

– Pravilno se postrojite! Po četvorica!

To je postignuto tek nakon lagane zbrke jer su, naravno, neki od gospode radije stali kraj jednog, a drugi kraj drugog čovjeka. Trebalo je pet ili šest minuta da prestane lupkanje i struganje po keramičkim pločicama i da konačno stojimo u pravilnoj formaciji. Stojimo deset, dvadeset minuta. Ne smijemo ni pušiti ni popiti vode, osloniti se na nešto ili čučnuti. Ne smijemo razgovarati. Već je prošlo sedam sati. Gdje će biti to postrojavanje? I kada ćemo konačno krenuti? Gospoda su objesila glave pune tužnih, pretužnih misli. Razmišljala su o sinovima i rođacima na prisilnom radu koje godinama nisu vidjela niti su od njih u posljednje vrijeme dobila pismo. Razmišljala su o kćerima što su se udale u provinciju i o starim roditeljima na selu, koji su toga ljeta svi deportirani, odvedeni u Njemačku. U tjeskobi sliježem ramenima, najprije podižem lijevo, zatim i desno; i mene žuljaju naramenice, te dvije naramenice ruksaka. Vidio sam kako drugi rade isto, sliježu ramenima i trzaju ih, podižu ruke pred oči pa ih promatraju poput glumaca na pozornici. Ili čeprkaju noktima desne ruke pod noktima lijeve, iz puke dosade. Jedan gospodin koji ima tik sada je trzao glavom češće nego obično: nakon svakog naglog trzaja glave usta su mu se otvarala tri puta, tako žurno da se moglo pomisliti da pokušava progutati muhu. Drugi gospodin, bez ikakve ručne prtljage, proučavao je svoj vjenčani prsten okrećući ga sporo zdesna nalijevo. Treći je izokrenutim dlanom trljao desnu stranu lica, trljao i trljao, poput čovjeka koji se upravo obrijao, ali ovaj je to radio već posljednjih petnaest minuta, s kratkim pauzama. Tri reda ispred me-

ne netko je s izuzetnim strpljenjem čistio ostatke pečata na rukavu kaputa. Gore, pokraj ograde na trećem katu, žena je počela brisati suze. Zatim se okrenula i ušla u stan.

Dvojica mladića s vrpcama na rukavima sišla su stubama. Oni su u vojničkim uniformama i jedan od njih (najniži dočasnik) zaustavi se na najnižoj stubi kako bi pregledao našu formaciju i izdao zapovijed:

– Postrojite se po trojica!

Nakon mnogo naguravanja i sudaranja stajali smo poredani po trojica. Iz mog se reda korak unatrag pomaknuo dr. A., inženjer kemije koji je dvadeset i pet godina radio u nekom laboratoriju u Parizu. Došao je kući prije otprilike petnaest godina. I njega i njegovu suprugu toliko je nagrizzala nostalgija da su se morali vratiti.

Dočasnik je doviknuo stražaru na ulazu:

– Szabó i Trajcsik su još uvijek u podrumu?

– Da.

– Što, dovraga, rade tako dugo?

Sada su i ta dvojica vojnika otišla za Szabóom i Trajcsikom dolje u sklonište. A mi smo stajali, samo smo stajali. Ta su dvojica dolje također već četvrt sata, ne vraćaju se. Stojimo i stojimo. Stojimo, stojimo i stojimo. Nekoć smo u dvorištu vojarne morali tako stajati i stajati u formaciji čekajući naređenja. Stajati i čekati, čekati i čekati, trošiti dragocjene trenutke svoje mladosti, gotovo poludjeti od dosade i nestrpljenja. Tako vojska priprema čovjeka, tako vojska od čovjeka stvara poslušnog mrtvacu. Bila bi prava sreća kad bi čovjeku na ruku sletjela muha ili kad bi ga zasvrbio nos, imaš neki zadatak, pravo veselje. Muškarci, žene i djeca koji su vani prolazili pokraj naše zgrade zaustavili bi se nakratko da pogledaju skupinu sa žutim zvijezdama. Mi bismo uzvratili, svakoga tko je prošao pokraj ulaza ispratili smo dokle je pogled sezao. Kada bi se netko nakašljao, njegov bi primjer slijedilo deset, dvadeset muškaraca, baš kao u kazalištu. Pluća se vesele što je netko pomislio na njih. Stariji muškarci, pušači, oni ujutro pet ili deset minuta tako kašlju i hropću. Nekolicinu je i sada obuzeo onaj napadaj kašlja nakon prve cigarete: tužno odmahuju glavama, žale se, ulažu sve napore da potisnu nadiruće hropce, a pojedini zbog natovarenih ruku ne mogu posegnuti ni za maramicom. Uslijedila je tišina koju bi proparao samo zveket tramvaja ili povremena tutnjava automobila. Na Zemlju se spustio rat, Bože moj, rat je ono bijesno ludilo, zar ne? Ali u svijetu zna biti velik red i tišina. Dokolica, sporost, dosada. Nikad, nikad nisam proživio tako monotone trenutke, tako razvučene sate kao na srpskoj fronti 1914. godine, izuzev ako nam baš nije šrapnel letio

iznad glave. Što bi, dođavola, ta četvorica vojnika mogla tako dugo raditi dolje u podrumu? Moj susjed s lijeve strane, gospodin B., direktor, došapnuo mi je da je zabrinut zbog svoje opreme za slučaj zračnog napada. I on dolje u skloništu čuva najdragocjenije predmete spremljene upravo u torbu za opremu. U kutu skloništa bila je odvojena polica za njih.

Napokon su ona četvorica vojnika izašla na svjetlo dana. I druga dvojica također su bila vrlo mlada, jedva dvadesetak godina. Dočasnik nas je sve redom pogledao i izdao zapovijed:

– Prebrojite ih. Treba ih biti pedesetčetvorica.

Dvojica su vojnika skočila i otrčala do ulaza gdje je jedan od njih počeo brojiti: okrenuo se u stranu i rezo rukom zrak te se nakon svakog poteza povukao korak unatrag.

– Tri, šest, devet.

Drugi, kao da ga kontrolira, slijedio je njegove korake. Svi smo bili tu, pedeset i četiri muškarca.

Dočasnik:

– Pozor!

Stajali smo pozorno kao mali izviđači. Pokraj mene, gospodin B., direktor, nije mogao sakriti smiješak, kao ni ja. Srećom, naši su osmijesi ostali nezapaženi. Mladić sa zalizanom kosom otvorio je ulazna vrata. Opet se oglasio dočasnik, zvučalo je kao iz zvučnika, tako je jaka bila jeka u podnožju šesterokatnice čija je sredina bila ispunjena modernim spiralnim stubištem.

– Slušajte: marširamo u potpunoj tišini i redu. Razgovor je zabranjen. Pazite da razmak među vama bude stalno jednak. Tko zaostane ili izađe iz linije, imat će bliski susret s puškom. Kreni!

Gospoda što su sa svog mjesta mogla vidjeti gornje katove zgrade uputila su oprezan oproštajni pogled. Iz zgrade smo izašli u osam sati i deset minuta.